

DE ONDERDUIKPERIODE juni 1944 -- mei 1945.

Na het eindexamen van de H.B.S. begon de onderduiktijd. De ontwikkelingen waren voor ons nog erg ongunstig, zij het dat de oorlog een duidelijke wending ten goede had genomen. De Duitse Wehrmacht was op zijn retour en de nederlaag bleek steeds meer onvermijdelijk. Maar binnen haar machtsgebied was de vijand onverbiddelijk en de repressie werd met de dag erger. Maar ook het binnenlands verzet werd sterker. Geleidelijk kregen verzetsgroepen betere trainingen en ook haar bewapening begon moderner te worden. Mentaal was er ook een verandering merkbaar. Het passief ondergaan van de vernederingen maakte plaats voor actief reageren. Steeds meer mensen stelden zich weerbaarder op.

Dat verhoogde op haar beurt weer verscherping van het Duitse politionele optreden.

Daar kwam nog bij dat de Duitse Sicherheitsdienst uit de gebieden van Frankrijk en België, na de komst van de gealliëerden, grotendeels naar het noorden was uitgeweken, zodat dit apparaat meer mensen in het noorden van ons land kon inzetten. Onder hen waren ook veel Belgische nazi's die in duitse politiedienst waren gegaan en deze mensen, Rexisten genaamd, hadden een heel slechte reputatie wat betreft martelen van gevangenen e.d.

Eén ding was duidelijk: iedere jonge man die niet naar Duitsland getransporteerd wilde worden of niet op andere wijze door de Duitsers voor haar oorlogsdoeleinden wilde worden ingezet "dook onder".

Voor mij was dat het adres de familie Sijbrandij aan de Vierhuisterweg nabij Leeuwarden. Ik was daar altijd al als kind in huis en ik werd daar dan ook met liefde opgenomen; ik had er een fijne tijd. De boerderij lag aan het eind van een doodlopende weggetje (Vierhuisterweg) en het was daar dan ook erg rustig. Wel was er een doorgaand wandelpad, maar daar werd niet zo veel gebruik van gemaakt in die tijd, omdat je als het ware dan tussen Duitse stellingen, veelal luchtafweer geschut, door liep.

Zoon Sijtze, student in Wageningen was soms thuis, maar veelal ergens elders. Hessel werkte mee in het bedrijf en met hem trok ik veel op. De meisjes Janke en Geertje waren ook thuis. En dan was er Trijn, de faem voor dag en nacht, ook inwonend.

Ik deed volledig mee als boerenknecht. 's Morgens om vijf uur op en dan door tot 's avonds na het melken. Zo heb ik in augustus van 1944 zowat de hele rúchskerne (mesthoop) op wagens geladen; zwaar werk, maar ik deed het met plezier. Ik was met alle boerenwerk aardig op de hoogte.

Sijbrandij was een aardige man; vrouw Sijbrandij was een kordaat type. Een vrouw met gezag en van wijsheid.

De boerderij lag onder de rook van het vliegveld. Het afweergeschut van de Duitsers stond ook dicht bij de boerderij. En het gebeurde soms, als we op het land aan het werk waren of aan het melken, dat we in de greppel weg moesten kruipen als er geallieerde vliegtuigen over kwamen. Dan werd er met de luchtafweer batterijen geschoten en vlogen de scherven je om de oren. Gelukkig is er nooit iemand door geraakt. Soms werd er gebombardeerd en dan was het wel angstig, vooral als het in de nacht gebeurde. Overdag kon je het (voor je gevoel) beter bekijken al was het dan uiteraard even gevaarlijk.

Eens was ik op het land aan het werk, niet zo ver van de boerderij; er hing een erg lage bewolking, toen er een snel aanzwellend zwaar gedreun van een vliegtuig vanuit oostelijke richting op mij afkwam. Het was kennelijk een laag vliegend vliegtuig, maar door de zeer laaghangende bewolking kon ik het niet zien. En tot mijn verbazing en schrik kwam vlak boven mijn hoofd een Engelse bommenwerper door het wolkendek zakken. Het had misschien een hoogte van een honderd meter. Ik kon de mannetjes zien zitten en ook het kenteken was goed zichtbaar. Waarschijnlijk moest het zich oriënteren omtrent zijn positie. Op hetzelfde moment brak er een hel los van afweervuur van het Duitse geschut. Het vliegtuig trok weer even snel op in de wolken als het naar beneden was gekomen en verdween weer. Het is waarschijnlijk niet geraakt, althans het is niet in de omgeving neer gekomen.

Ik dacht toen bij mijzelf: het was maar een afstand van 100 meter, had ik nu maar even in kunnen stappen. Maar het gaf me ook het gevoel dat de vrijheid eigenlijk toch erg dichtbij was.

In de herfst van dat jaar stonden er ook arbeiders barakken op het erf van de boerderij. Daarin bivakkeerden arbeiders van een aannemer (De Groot's Houtbouw uit Vroomshoop), die verdedigingswerken en andere accomodaties bouwden voor de Duitsers op en rondom het vliegveld. De Groot was gereformeerd en zijn werknemers ook grotendeels. Het bedrijf bestaat nog (1990). In die tijd waren er wel meer aannemers van gereformeerde huize die op het vliegveld werkten. Ook onze burens, aannemers Gebroeders Hettema en Spaan hebben veel op het vliegveld gewerkt; deze mensen waren vaak ook leden van de kerkeraad.

In feite was dat collaboratie met de vijand.

Na de oorlog zijn deze mensen daar over het algemeen niet erg hard over gevallen. Ze moesten wel zware boetes betalen, zodat ze er in het algemeen niet veel beter van zijn geworden. Ze kregen daarnaast echter meestal betrekkelijk lichte gevangenisstraffen. Ik denk, omdat deze mensen daar in het algemeen wel positieve daden tegenover konden stellen, zoals spionage en steun aan andere ondergrondse activiteiten. Men kon hen veelal geen Duitse sympathie verwijten.

Die mensen op het erf was wel gezellig. Ze hadden daar een eigen keuken, ze aten daar en ze sliepen daar ook. Omdat ze voor de Duitsers werkten, hadden ze bovendien behoorlijke rantsoenen en dan viel er wel te ruilen. Zo kregen ze melk van de boerderij en in ruil daarvoor kreeg de familie Sijbrandij andere etenswaren, die een normaal mens toen al moeilijk kon krijgen.

Op de boerderij kwamen ook geregeld Duitse soldaten van de vliegbasis. Ze kwamen dan b.v. een wagen met paard "lenen". Dat gebeurde altijd "in goede verhouding". De ontwikkelingen waren toen al wel zo ver dat deze soldaten er al wel van overtuigd waren dat de oorlog verloren was en dat de zaak op instorten stond. In de gesprekken maakten ze daar ook geen geheim van, al moest je natuurlijk wel op je woorden blijven letten en op je hoede zijn. Voor de Duitse soldaten hoefden wij ons echter niet te verbergen. Wij waren boerenknechten en over onderduikers werd niet gepraat. Een tijdlang kwamen er een paar boerenzoons uit Oost-Friesland, die graag een praatje met ons kwamen maken en dan werden ervaringen uitgewisseld over het boerenvak. En verder over koetjes en kalfjes.

Maar het was daar ook een soort uitloopegebied voor de soldaten met hun liefjes. Deze meisjes kwamen uit de stad en gingen even stappen met de soldaten. Ze trokken dan de weilanden in rondom de boerderij en "bedreven daar de liefde". Dat gebeurde onder de blote hemel maar ook (on)tamelijk in het openbaar. Soms had je er vanuit de kamer gewoon het oog op.

Omdat je daar eigenlijk woonde temidden van het hele militaire gebeuren op en rond het vliegveld was het, denk ik, ook redelijk veilig voor ons, onderduikers. De gevreesde Grüne Polizei zagen we daar nooit; de veiligheidscontroles werden daar meest uitgevoerd door de Feldgendarmarie. Daarvoor moest je ook wel op je hoede zijn, maar ze waren veel minder fel dan de Polizisten.

Ik was er niet de enige onderduiker. Een tijd lang was er een joods meisje van een jaar of zeven, acht. Het was een rasecht joods typetje en ze moest dan ook wel uit het zicht blijven. Maar in de boerderij was voor haar wel ruimte. Ze hoefde niet in een kamertje te worden verborgen. Het was overdag echter altijd uitkijken.

Ze is niet zo lang gebleven, een week of zes; waarom ze weg ging weet ik niet, waar ze heen ging weet ik niet; je vroeg nergens naar. Ik vond het wel jammer dat ze er niet meer was.

Daarna kwam er een bejaard joods echtpaar; deze mensen waren van duitse origine, althans hadden een sterk Duits accent, maar het zouden ook oost-europese joden hebben kunnen zijn. Maar daar vroeg je niet naar. Hun namen kende ik niet, en waar ze vandaan kwamen weet ik niet. Het waren wel goed ontwikkelde mensen en ik had de indruk dat de man in de diplomatieke dienst werkzaam was geweest. Uit de gesprekken zou je dat op kunnen maken. Ik heb het fijne nooit geweten. Maar ook zij vertrokken later weer. Ze hebben de oorlog wel overleefd, want na de bevrijding heb ik hen weer bij de Sijbrandij's ontmoet.

Ik had er toen wel naar kunnen vragen, maar ik heb het niet gedaan; waarom weet ik niet, nu zou ik het graag weten.

De voedselvoorziening kon op de boerderij grotendeels met eigen produkten worden geregeld. Dat gebeurde dan wel clandestien. Zo heb ik met Hessel wel eens een schaap geslacht. We deden dat in de stal. Ik heb schapevlees altijd erg lekker gevonden. Met zo'n schaap kon je dan weer een heel eind vooruit.

Andere producten kregen ze via de ruilhandel. Vooral granen en peulvruchten.

Regelmatig kwamen er ook mensen melk halen. Vaste klanten, zodat je wist wie er aan de deur kwamen.

Sijbrandij was eens zo onvoorzichtig (maar dat was al voor ik er was als onderduiker) een schaap te slachten samen met een buurman. Op zich niet zo erg, maar deze buurman ging daarmee "zwart handelen", d.w.z. hij verkocht het vlees duur in de stad. Tijdens het vervoeren van een pakje vlees naar de stad werd de man echter bij een controle gepakt. Natuurlijk kwam toen uiteindelijk aan het licht dat het vlees bij Sijbrandij vandaan kwam en dat het daar ook was geslacht. Sijbrandij werd toen ook opgepakt en veroordeeld tot (ik meen) drie maanden gevangenisstraf. Deze moest hij uitzitten in het beruchte concentratiekamp Vught. Daar was een hard regiem en hij heeft daar dan ook een moeilijke tijd moeten doormaken. Zijn gezondheid was na terugkomst niet zo best, maar hij heeft er geen blijvende schade van ondervonden.

Clandestiene slachtingen werden daarna bij Sijbrandij altijd strikt binnenshuis gehouden.

Er ging niets naar buiten.

In die tijd kreeg dochter Janke verkering met Homme de Groot, uit Blessum. Homme was ook van mijn leeftijd, een aardige jongen maar een beetje een "ropper". Zijn vader was een bekend veehandelaar en had in die tijd zijn werkgebied zuidwestelijk van Leeuwarden.

Homme zat ook in het boerenbedrijf. Hij kwam altijd op de zondagavond en later natuurlijk ook langer. Specialiteit van Homme was de kennis van namen en standplaatsen van gereformeerde dominee's. In de gereformeerde gezinnen was het in die tijd (en nu nog soms) wel gebruikelijk, dat men enige kennis had van dominee's in het algemeen en waar deze mensen hadden gewoond en gewerkt. Maar Homme had daar heel veel weet van. En vooral in het begin, toen hij bij de Sijbrandij's kwam, pronkte hij er graag mee. En dat maakte ook wel indruk. Je kon het zo gek niet bedenken of Homme wist waar een bepaalde dominee stond en vaak ook nog wel welke standplaatsen hij voordien had gehad. Ik moet er wel bij zeggen dat zijn kennis ook niet veel verder reikte. Maar dat wist hij altijd aardig te verbloemen. Ik heb altijd goed met hem kunnen opschieten

In die tijd had ik nog verkering met Appie van der Valk. Appie was ook altijd welkom bij Sijbrandij-en-dy en als ze er was, mochten we altijd in de voorkamer zitten, als we even apart wilden zijn. Maar ik heb toen toch al gauw een eind aan de verkering gemaakt. Ik vond de toekomst te onzeker. Ik wilde na de oorlog nog studeren en het leek me veel te lang duren om zolang met een meisje te verkeren en niet te kunnen trouwen. Want dat was toen nog de norm. Kennelijk was de liefde niet sterk genoeg om deze weerstand te overwinnen en sprak het verstand sterker dan het gevoel.

Maar ik beging daarbij ook nog een onvergefelijke blunder. Omdat ik het niet in een gesprek durfde (?) uit maken, maakte ik een eind aan onze verhouding door een brief te schrijven. Was dat al erg zwak, ik beging bovendien de stomiteit de brief niet goed te adresseren. De brief kwam in handen van pa Van der Valk en het hele verhaal lag op straat. Ik hoorde het pas veel later, maar ik schaam me er nu nog voor.

Het was uit het feit dat er Joodse onderduikers waren, wel op te maken dat Sijbrandij relaties had met de illegaliteit. En dan moet ik misschien meer zeggen, frou Sijbrandij, want zij bedisselde de zaken en hij was meer volgzzaam. Af en toe kwam er ook wel iemand die kennelijk zaken kwam regelen.

En zo kwamen op een goede dag Dreeuws en zijn vrouw als onderduikers binnen. Dreeuws was inspecteur van politie in Leeuwarden. En zoals wel met meer politie mensen het geval was, kwam ook hij in de illegaliteit terecht. Een tijdlang kon hij dat combineren met het politie werk, maar uiteindelijk werd ook hij verdacht en moest toen verdwijnen.

Er kwam regelmatig een koerier aan de deur, een rechercheur, die ik kende onder de naam Huisman, maar ik weet niet of dat zijn eigen naam was dan wel een schuilnaam.

Dat was ongeveer in de maanden oktober/november. Hij is er een aantal weken geweest, het kunnen er vier, maar het kunnen er ook zes zijn geweest. In het boekje over de overval op de Leeuwarder gevangenis wordt vermeld dat Dreeuws op 21 september is ondergedoken. Maar ik weet niet of hij toen direct al aan de Vierhuisterweg is gekomen.

Ik herinner me Dreeuws als een stugge man, waar ik niet veel contact mee had. Hij liep altijd in overall, maar bemoeide zich niet met de boerderij. Stak ook nooit een hand uit. Hij moest uiteraard erg voorzichtig zijn, omdat veel mensen hem kenden.

Tot er op een bepaald moment het bericht door kwam dat de koerier Huisman was gearresteerd. Dreeuws moest daarom direct naar een nieuw schuiladres en diende te verdwijnen. Want het gevaar was levensgroot aanwezig dat Huisman onder het verhoor zou doorslaan en dat de schuilplaats van Dreeuws aan de Duitsers bekend zou worden.

En zo vertrokken ze op 18 november, 's avonds om een uur of zeven.

Maar het gevaar bleef dus levensgroot aanwezig dat de Duitse politie achter het adres van Sijbrandij zou komen en er kon dus een huiszoeking worden verwacht. Het werd daarom raadzaam geacht dat Hessel, Homme (die toen ook min of meer daar was ondergedoken) en ik in de schuilplaats zouden gaan slapen. Dat deden we wel meer als er onraad dreigde. De schuilplaats was onder het hooi en heel moeilijk te ontdekken. Misschien zouden speurhonden het hebben kunnen vinden, maar een gewone sterveling niet.

En ze kwamen inderdaad. We waren nog maar nauwelijks naar bed, het was een uur of tien. We hoorden de auto's en daarna het lawaai van schreeuwende Duitsers, zoals alleen Duitsers dat kunnen. En niet lang daarna hoorden we ook dat Sijbrandij werd mishandeld en daar tussen door het gillen van frou Sijbrandij en de meisjes, die het allemaal van nabij moesten aanzien. Het angstgeschreeuw klonk afschuwelijk. En daarna hoorden we de Duitsers ook door de stal komen en in de schuur en op de hooizolder. Ze kwamen ook vlak bij onze schuilplaats, we konden ze letterlijk verstaan, maar ze ontdekten

5
ons niet. Overal in de stal en de schuur waren ze en af en toe schoten ze met pistolen. Ook hoorden we dat ze Sijbrandij bij zich hadden en hem kennelijk vroegen naar schuilplaatsen. Het was een benauwde en benauwende situatie en met name voor Hessel was het niet om uit te houden. Hij raakte volkomen overstuur. Het waren zijn bloedeigen ouders die daar werden gemarteld. We drukten tenslotte Hessel met zijn hoofd in het kussen om te voorkomen dat ze hem zouden horen.

Later hoorde ik dat ze Sijbrandij met een touw onder zijn oksels in de sloot gooiden en hem er dan weer uit trokken. Ook lieten ze hem aan het touw kopje onder in de regenwaterput zakken en trokken hem er daarna weer uit. Afschuwelijk. En dat onder de ogen van zijn vrouw en dochters.

En eindelijk hoorden we ze weggaan. Toen werd het stil.

Sijbrandij en zijn vrouw waren mee genomen; de meisjes waren gelukkig ongemoeid gelaten.

Na enige tijd, toen de meisjes er van overtuigd was dat ze werkelijk weg waren, kwam Janke ons waarschuwen en vertelde ons wat er zich had afgespeeld.

Ze vertelde dat ook de koerier, rechercheur Huisman, door de Duitsers mee was gesleept. Deze man is tijdens de verhoren kennelijk doorgeslagen en heeft hen de weg moeten wijzen naar de Vierhuisterweg.

Omdat het niet zeker was wat er zou verder zou gebeuren, besloten we onmiddellijk weg te gaan. Met name waren we bang dat ze zouden terugkomen en de boerderij in brand zouden steken. En dan zaten we in onze schuilplaats als ratten in de val. Dat gevaar was niet denkbeeldig; het was een vrij algemene wraakoefening van de Duitsers. Maar dat is gelukkig niet gebeurd. Achteraf denk ik dat het te danken was aan het feit dat deze boerderij zo dicht bij een belangrijk militair object lag en dat men daar in de nacht geen brand wilde.

Nog diezelfde nacht werd ook Dreeuws gearresteerd. Het is mij niet bekend hoe de Duitsers aan zijn nieuwe schuiladres is gekomen. Als Sijbrandij dat adres heeft geweten, dan is het heel wel mogelijk dat hij tijdens het verhoor is doorgeslagen en het adres heeft genoemd. En dat is hem niet in het minst kwalijk te nemen. Alleen zeer sterke persoonlijkheden waren in staat de Duitsers tijdens verhoren te weerstaan. En ik kan me voorstellen dat Sijbrandij dat niet heeft kunnen opbrengen.

Ik heb wel eens gehoord dat men in dit soort situaties wel het nieuwe adres noemde aan degene die achterbleef, in dit geval dus Sijbrandij. Want anders zou een verhoor wel eens tot ongekende hevigheid kunnen worden opgevoerd en de betreffende persoon zou dan daaronder kunnen bezwijken. In het uiterste geval, als de martelingen te zwaar werden, zou men dan het nieuwe adres kunnen vermelden. Maar ik weet niet hoe dat hier is gegaan.

Feit is dat ze ook diezelfde nacht Dreeuws hebben gepakt.

En gedurende die nacht is een hele serie mensen gearresteerd, is in feite een hele ondergrondse organisatie opgerold.

Wij zijn toen met z'n drieën, Hessel, Homme en ik, die nacht, het zal inmiddels een uur of twaalf zijn geworden, naar de familie De Vries gegaan. Deze familie woonde aan het eind van de Vierhuisterweg aan de Dokkumer Ee, nog achter de grote boerderij Het Vierhuis.

We zijn eerst achter de boerderij van Sijbrandij uit het land ingelopen richting Dokkumer Ee. Op een gegeven moment kwamen we voor een sloot te staan waar we doorheen moesten om op de Vierhuisterweg te komen. We waren toen ongeveer halverwege richting Dokkumer Ee. Hessel baaide door de sloot en gooide toen een hek, dat daar op een dam stond aan de overkant van de Vierhuisterweg, over de sloot en toen konden Homme en ik met redelijk droge voeten aan de overkant komen. Hessel was toen nat. Hij heeft daarop z'n kleren uitgetrokken en heeft toen mijn winterjas aangetrokken. Het was gelukkig droog al was het aardig fris. We konden toen de Vierhuisterweg verder aflopen en kwamen zo bij de Dokkumer Ee. Daar moesten we toen nog een paar honderd meter lopen langs de Ee in Noordelijke richting en kwamen

zo bij het boerderijtje. Wel moesten we behoedzaam zijn in verband met de spertijd was; we mochten niet buiten zijn, maar we hadden ook nog goed de schrik in de benen en we hadden een vaag gevoel dat we achtervolgd werden. De Vries was koumelker; de mensen waren ook gereformeerd en ik kende ze dan ook wel van de kerk. Maar Hessel kende ze als collega-boer en hun zoon Jan was ongeveer van Hessel z'n leeftijd.

De mensen schrokken erg toen we ze in het holst van de nacht hen wakker maakten; zij dachten ook aan een overval, want hun zoon Jan was ook in feite ook thuis ondergedoken. Het duurde dan ook enige tijd voor er reactie kwam; maar toen ze wisten wie we waren, werden we direct gastvrij ontvangen. Daar hebben we ons verhaal gedaan en we hebben er verder de nacht doorgebracht.

We konden daar niet blijven en we durfden dat ook niet goed; we wilden liever wat verder weg van de plaats des onheils. We kregen een adres op het Stiensers Oudland van een jong gezin, waarvan ik de naam niet ken, ook een koumelker; ik denk dat hij een stuk of zes koeien molk. Er waren daar een stuk of vier kleine kinderen. In feite konden ze ons nauwelijks bergen maar we konden ook daar een nacht blijven. Ik denk dat we dit adres van de familie De Vries hebben gekregen.

De mensen waren ook daar erg vriendelijk voor ons. Maar langer dan een nacht konden we ook daar redelijkerwijs niet blijven. We moesten daar dan ook met elkaar overleggen wat verder te doen. Duidelijk was dat we niet bij elkaar konden blijven en dat we ieder een weg moesten gaan. Ik heb toen besloten naar de familie Symen De Vries, Hinke haar ouders, op het Britsumer Oudland te gaan. Dat was daar niet zo ver vandaan. Ik weet niet waar Hessel en Homme heen zijn gegaan.

Bij de familie De Vries kwam ik niet erg gelegen, althans zo voelde ik het aan. Dochter Wikje leed aan diphtherytus, een erg besmettelijke keelziekte, welke ook niet ongevaarlijk was. Het kon dodelijk zijn, maar je kon er ook een of andere vervelende invaliditeit aan over houden. Wikje lag dan ook geïsoleerd. De ziekte kwam in die tijd nog al veel voor en de medicijnen waren maar beperkt voor handen. Het spreekt voor zich dat ze er op dat moment moeilijk een gast bij konden gebruiken. Daar kwam bij dat hun zonen ook in de gevaarlijke leeftijd zaten en ook erg voorzichtig moesten zijn. Misschien zijn er nog wel andere factoren geweest, die mijn onverwachte komst minder wenselijk maakten. Maar daar heb ik geen weet van gehad. Ik werd natuurlijk wel gastvrij ontvangen en ik kon er dan ook wel enige tijd vertoeven, maar niet blijvend.

Toch ben ik er langer geweest dan de bedoeling is geweest, want al na een paar dagen kreeg ook ik diphtery. Ik moest dus ook worden geïsoleerd. Ik voelde me hoogst ongelukkig, want ik was daar eigenlijk toch vreemd. En zij hadden hun handen toch al vol. Uiteraard werd ik goed verzorgd, niets dan lof, maar ik heb daar niet wat je noemt gezellig ziek gelegen. Gelukkig kreeg ik de ziekte slechts in lichte mate. Ik denk dat ik daar een paar dagen in bed heb gelegen en toen was ik al weer aardig opgeknapt. Ik ben er daarna nog een tijdje gebleven. Op dat moment had ik echter geen nieuw onderdak.

Er bleef dus niets anders over dan weer naar huis terug te gaan. Ik kan me echter niet herinneren of ik uit eigen wil weer ben vertrokken, dan wel dat ik er niet kon blijven en daarom moest vertrekken. Ik denk haast het laatste. Maar ik kan me absoluut niet meer in de gedachten terug roepen hoe dat is gegaan.

Ook weet ik niet meer hoe ik naar huis ben gegaan. Ik denk lopend naar Wijns en vandaar langs de Dokkumer Ee.

Ik was toen dus weer thuis bij Mem. Maar daar was ik wel opgesloten, want ik kwam niet meer op straat. We hadden toen in ons huis nog geen schuilplaats. Maar in overleg met de familie Kunnen, onze achterburen, kon ik 's nachts wel bij hen slapen in hun schuilplaats. En het leek ons wel verstandig daar gebruik van te maken. Er waren in die tijd razzia's alom en als ze 's nachts onverwacht zouden komen, zou het wel eens moeilijk kunnen worden tijdig de schuilplaats te bereiken.

Het huis van Kunnen had een "overhangend" dak. Daardoor was er een ruimte tussen de muur en het dakvlak, waar een mens net in kon kruipen. De inkruip-opening kon goed worden gecamoufleerd. In de schuilplaats hadden ze een paar peluwen en daar kon ik op liggen. Geriefelijk was het niet, want om de halve meter waren er dwarsbalkjes, waar je op lag. Je had dus geen vlakke ondergrond voor de peluw. En het was ook wat benauwd, ik kon me net omdraaien. Nietemin had ik er een redelijk veilige schuilplaats en ik heb er kennelijk ook wel goed geslapen, want de mensen maakten zich er zorgen over, dat ik door mijn snurken me zelf zou verraden. Het bleek op straat duidelijk hoorbaar te zijn.

Dat de schuilplaats aan de eisen voldeed, bleek op 9 december. Op de avond van de achtste december werd de gevangenis in Leeuwarden overvallen en werd er een vijftigtal gevangenen bevrijd. De bezetter reageerde direkt en de volgende morgen vroeg werd de stad volledig afgezet en werd er een grootscheepse razzia gehouden. En zo kwamen ze ook 's morgens vroeg bij de familie Kunnen. Ik was uiteraard al gewaarschuwd. Ik hoorde ze duidelijk op straat al aankomen met veel geschreeuw en tam-tam en ook dat ze bij Kunnen naar binnen kwamen. Ze gingen het hele huis door en kwamen ook op de zolder. Maar het was natuurlijk niet mogelijk ieder huis grondig te doorzoeken. En dat gebeurde bij Kunnen dan ook niet. Daar kwam bij dat de dochters Kunnen de soldaten niet onvriendelijk ontvingen, zodat er een niet al te gespannen sfeer heerste.

Een bijkomende gelukkige omstandigheid was het feit dat de huiszoeking aan de soldaten van de Wehrmacht was opgedragen en niet aan politiemensen. Daarvoor was het aantal agenten, waarover de Duitsers konden beschikken, ook veel te gering. Die soldaten geloofden het wel en waren niet erg fanatiek. Maar ik heb wel even in spanning gezeten. Was het niet mijn snurken dat me verraadde, wel was ik even bang dat ze het bonzen van mijn hart zouden horen.

Maar deze razzia was voor mij wel het sein om weer een veiliger onderkomen te zoeken en dan liefst buiten de stad en op een boerderij, zodat ik weer wat aan het werk kon.

En dat nieuwe onderkomen kreeg ik bij Gerlof en Wikje Karmer- de Jong, wonende in de buurtschap Barrahuis onder Wirdum. Wikje was een dochter van Piet de Jong en Dieuwke Hogendijk uit Wansverd. Piet was een neef van Mem en Wikje derhalve een achternicht. Ytzen had relaties met hen en had er ook een tijdje uit veiligheidsoverwegingen zijn slaapadres. Ytzen was nu echter ook al ondergedoken en had, samen met Minne, bij Karsjen en Hinke, onderdak gevonden. Naar ik me meen te herinneren hebben Karsjen en Ytzen dit adres voor mij geregeld.

Uit veiligheidsoverwegingen zou ik eerst, via de Boksumerdam, naar Jellum gaan. Ik hoefde dan niet de Overijsselse straatweg af te fietsen naar Barrahuis. De pakkans via die route leek groter.

Ik vertrok om een uur of zeven uit Leeuwarden en zou dan om een uur of acht, dus net voor spertijd, in Jellum kunnen zijn. Ik had een damesfiets met cushionbanden, de enige fiets thuis die nog bruikbaar was. De reis verliep voorspoedig en ik was al bij het "reedtsje" dat naar de boerderij van Karsjen en Hinke liep. Het was vandaar nog ruim 100 meter naar de boerderij. Ik dacht aan geen gevaar meer en ik zong letterlijk het hoogste lied.

En toen werd ik plotseling staande gehouden door drie "Polizisten". Het waren mannen van de Feldgendarmarie. En toen de gebruikelijke vragen: wie ik was en waar ik heen ging en of ik in het bezit was van een "Ausweis" en dergelijke vragen meer. Ik had een bewijs (falsificatie) op zak dat ik was afgekeurd voor de arbeidsdienst, dat ik ze dus liet zien. Daarop vroegen ze naar de reden van mijn afkeuring. Ik vertelde dat ik t.b.c.-patient was. En verder dat ik naar mijn broer ging, die hier vlak bij op een boerderij woonde. Dat wilden ze dan wel eens controleren. En zo gebeurde het. Ik moest voorop lopen en achter mij volgden de drie moffen. Ik voelde me op dat moment niet erg prettig.

De situatie was ook niet zonder gevaar; ze waren in die tijd nog al actief in die buurten en niet zo lang daarvoor hadden de Duitsers in de toren van het nabij gelegen Hijlaard onderduikers gearresteerd, waaronder een man van de spoorwegen, die korte tijd later, omdat hij staker was, werd geëxecuteerd. De schrik zat er dus aardig in. Ook maakte ik me zorgen over mijn vals afkeuringsbewijs; als ze dat zouden ontdekken zou dat ook vervelende problemen geven.

Ik wist dat Ytzen en Minne op de boerderij zaten en ook dat ze wel een goede schuilplaats hadden, maar dat ze er op dat moment zo goed als zeker niet in zouden zitten. Het was dus zaak om hen zodanig te waarschuwen dat ze tijdig weg konden komen. Ik probeerde dan ook eerst om de boerderij heen te lopen en zou dan op de ramen van de woonkamer, aan de achterkant van de boerderij, gaan bonzen. Vandaar zouden we dan eerst weer terug naar de voordeur moeten lopen. Dat zou hen voldoende tijd geven om in hun schuilplaats te duiken. Maar daar traptten de Duitsers niet in en ik werd direct naar de deur gestuurd. Achteraf heb ik mij toch wel afgevraagd of deze wel wat doorzichtige manoeuvre bij hen geen argwaan heeft gewekt. Maar dat was schijnbaar niet het geval. Ik bonkte dus met veel geweld op de deur en maakte wel zoveel kabaal dat ze binnen "zich rot schrokken" en begrepen dat er gevaar dreigde. En ze begrepen het ook. Ytzen en Minne zijn daarop als een haas naar hun schuilplaats gevlucht. Dat duurde wel even en ik bleef doorbonken op de deur; eerst toen zij zich hadden verborgen, deed Karsjen de deur open.

De eerste vraag was of Karsjen mij kende; dat bleek dus het geval te zijn en ook dat ik zijn broer was. Daarop wilden ze de boerderij doorzoeken. Ze gingen in de kamer, waar Hinke op dat moment zat te spinnen. De aanvoerder van de drie was duidelijk een felle, een werkelijk enge man. De beide anderen bleven wat passief. Eerst gingen ze het huis door en daarna ging de leider naar de stal en naar de schuur; Karsjen en ik moesten mee om de weg te wijzen. Maar ze vonden uiteraard niets. Daarop gingen ze weer terug naar de kamer; inmiddels was er toch een zeker begin van gesprek op gang gekomen. Ze toonden belangstelling voor het spinnen, althans de twee; de leider bleef zuur doen. Hinke bood hen toen aan glas melk aan. Daar traptten ze in. Daarop was het een aflopende zaak. Ze bleven nog even plakken en toen vertrokken ze; ik kon blijven.

We waren er echter niet helemaal gerust op. Zouden ze nog weer terug komen? Ytzen en Minne zouden daarom in hun schuilplaats blijven en ik zou gewoon in de bedstee in de kamer slapen. Mochten ze, om wat voor reden dan ook, wel terugkomen, dan zou ik gewoon aanwezig zijn en maar zien wat dan de konsekwenties zouden zijn. Maar ze kwamen niet terug en we waren ook dit avontuur weer ongeschonden doorgekomen.

Nog diezelfde dag trok ik richting Barrahuis. Daartoe moest ik in feite de oude Middellzee oversteken. Karsjen woonde aan de (vroeger) westelijke zeedijk en Gerlof (Gelf) Kramer aan de oostelijke. Enige hindernis was de Zwette, het kanaal van Leeuwarden naar Sneek. Maar daar hadden de boeren gezamenlijk een "jarrebak" (gierbak) liggen, waarmee je de Zwette op eenvoudige wijze kon overvaren. Karsjen heeft me vergezeld en zo werd ik opgenomen in het gezin van Gelf en Wikje.

Gelf en Wikje hadden geen kinderen. Maar toen ik er kwam hadden ze een groot gezin. En ik werd gastvrij in dat gezin opgenomen. Hun "eigen" kind was Sietie, een dochter van Dirk (broer van Gelf) en Sietske, die op de naast gelegen boerderij "âld barhûs" woonden. Zij hadden nog al een groot gezin en ik denk dat Sietie min of meer ter verlichting van de werkdruk van haar moeder was uitbesteed. Sietie was een beetje het troetelkind van het gezin.

Tot het gezin behoorde ook Iepie, de "faem". Een meisje van een jaar of achttien, niet zo erg snugger, maar wel een lief meisje.

Dan was er een vrouw van een jaar of dertig met een klein dochttertje ondergedoken. Zij was de echtgenote van een politieman, die kennelijk in het verzet zat. Haar naam weet ik niet. Het meisje was een jaar of twee, drie. De vrouw kon niet zo goed met Wikje opschieten en dat gaf dan wel eens wat spanning, maar het bleef altijd binnen de perken.

De oudste was de oude heer Norder, ongeveer 70 jaar oud, schat ik, afkomstig uit IJmuiden. De man was geëvacueerd en bij Gelf en Wikje ondergebracht. Hij was een beetje een vieze oude man om te zien, maar bij nadere kennismaking viel hij niet tegen.

Uit Rotterdam was er Cor Hoogeveen, een jongetje van een jaar of tien. Een leuke jongen, waar ik het goed mee kon vinden. Ik weet niet hoe hij er terecht is gekomen.

Ook was er ondergedoken Lieuwe van Bijk, zoon van Klaas van Bijk uit Monnikenbildt, onder Hallum. Klaas was ook een neef van Mem en derhalve was Lieuwe ook een achterneef van mij (en ook van Wikje). Over Lieuwe en het gezin Van Dijk heb ik al eerder geschreven.

En ik werd daar aan toegevoegd.

Op de keeper beschouwd was het een heel vreemd stel mensen met geheel verschillende achtergronden dat bij elkaar in dit gezin terecht was gekomen. En toch leefden we daar in redelijk harmonie met elkaar. En dat kwam in belangrijk mate door de wijsheid van Gelf en Wikje. Ze wisten het stel zo te besturen en te leiden dat er veelal een ontspannen sfeer heerste.

De boerderij stond aan de Overijsselse Straatweg. Op zich eigenlijk niet zo ideaal voor onderduikers. Niettemin werkten Lieuwe en ik gewoon als knecht en legden ons zelf nauwelijks beperkingen op. We werkten ook gewoon op het land. Alleen kwamen we niet van huis, met dien verstande dat we via de weilanden en binnenweggetjes wel naar andere boerderijen trokken en daar contacten hadden met "collega-onderduikers". Dan hoefden we ons ook niets aan te trekken van de spertijd. Wel sliepen we 's nachts altijd in een schuilplaats onder het hooi. Daar hadden we min of meer ons eigen "kamertje" en we sliepen er heerlijk. Het was een redelijk veilige plek.

Mijn dag begon 's morgens om een uur of zes; Lieuwe en ik stonden dan op en gingen melken en wat er verder te doen was in de stal. Daarna ontbijt. Vervolgens was er het gewone werk in de schuur of op het land. Dat ging, met onderbreking van de eetpauze, door tot een uur of vier. Dan gingen we weer melken en waren dan om een uur of zes klaar.

Veel aandacht werd ook besteed aan de tabak. Lieuwe was een sterke roker en ook ik rookte nog al. Maar er was nauwelijks nog tabak te krijgen. Op de bon kon je soms nog wel wat "snuiftabak" krijgen, heel fijne tabak. Maar je kon er cigarettens van draaien. Maar Gelf en Lieuwe hadden zelf tabak verbouwd en dat moest, net in de tijd dat ik er kwam, worden klaar gemaakt om te kunnen roken. De bladeren werden eerst gedroogd en daarna geplet en gefermenteerd. Dat laatste ging nog al primitief; de bladeren werden een beetje bevochtigd, vervolgens stevig opgerold en dan onder het hooi gestopt. Dat moest dan geloof ik een beetje broeien. Het fijne weet ik er niet meer van. En daarna heette het dat je het kon roken. Maar ik moet zeggen, het stelde niet veel voor. Er zat weinig smaak aan, maar je kon tenminste roken en met een klein beetje verbeelding zat er ook nog een tabaksgeur aan.

's Avonds gingen we veel naar de bureu. Dat was in de eerste plaats het gezin van Durk en Sietske. Een jong gezin. Als onderduiker was daar Co Aalbers afkomstig uit Breukelen (wist ik later). Hij was van onze leeftijd, een aardige vent, die al binnen zeer korte tijd het Fries machtig was. Inwonend knecht was Euwe Raap, een echte gereformeerde jongeling. Ook een aardige vent.

Inwonend was daar ook "âlde" Jabik Kramer, vader van Durk en Gelf. Kramer senior was een heel eigenzinnig man. Overigens wel aardig en je kon goede gesprekken met hem hebben. Hij had in de boerderij een eigen kamer, maar in dat vertrek mochten alleen zijn schoondochters Wikje en Sietske komen en dan alleen om het nodige huishoudelijke werk te doen. Verder was die kamer verboden gebied voor iedereen.

Typerend voor het optreden van de man was de volgende gebeurtenis. Op de boerderij was, zoals in die tijd nog veel gebruikelijk, het "húske" achter in het búthús (stal). Voor een jong gezin natuurlijk niet erg praktisch. Daarom lieten Durk en Sietske een nieuw, modern toilet met waterspoeling bouwen in de bijkeuken, dus tussen stal en woning. Kennelijk hadden ze dat niet overlegd met de oude heer Kramer, die, naar ik aanneem, nog de eigenaar van deze boerderij was. Hoe dan ook, het was geheel tegen de zin van de oude heer Kramer, maar hij liet het niet merken. Hij liet de mensen tijdens de bouw ook rustig hun gang gaan. Niettemin vond hij het maar "nijerwets gedoch".

Tot het toilet klaar was en iedereen er natuurlijk erg blij mee was. Toen nam de âlde Jabik, midden in de nacht, een grote "slaei" (grote houten voorhamer) en sloeg met één grote slag het prachtige toilet, waar iedereen zo blij mee was, in gruzelementen. En het werd niet herbouwd; de resten werden opgeruimd en het âlde húske werd in ere hersteld. En over het gebeurde werd met geen woord gerept. Ogenschijnlijk verstoorde het ook niet de goede verhoudingen.

Naast ons in de richting Wirdum was een spoorwachterswoning, waar Hendrik woode. Hij was ook van onze leeftijd en ook hij trok veel met ons op. Aan de overkant van de spoorbaan stond de boerderij van Hokwerda. Daar zat ondergedoken Marten Greevelink. En als faem was daar Afke. In de richting Leeuwarden stond de boerderij van Jacob Miedema, ook een gereformeerd gezin. Deze Miedema stamt ook af van de Blessumer Miedema's en is derhalve nog een beetje uit de familie. Tom was van onze leeftijd en ook de dochter Hieke. Verder waren er Wieger (later wethouder van Leeuwarden) en Meindert en de jongste dochter Maaïke. Ook bij dat gezin kwamen we veel over de vloer.

Onze "inner circle" bestond uit Co Aalbers, Tom, Lieuwe en ik. Wij trokken veel met elkaar op en we gingen geregeld bij elkaar buurten. We hadden op Barhús een tamelijk rustig bestaan. Wel kwamen er af en toe Grüne Polizisten langs, maar die lieten ons altijd ongemoeid. Uiteraard bleven we ze wel uit de weg, maar dat lukte niet altijd. En het gebeurde meer dan eens dat ze ons op het erf aan het werk zagen. Deze heren hadden hun basis in Grouw en maakten in die omgeving jacht op onderduikers. Als ze dan weer een paar hadden gepakt, werden dezen naar Leeuwarden getransporteerd. Dat gebeurde per fiets. De gevangen genomen jongens moesten dan fietsen en zelf zaten ze achterop de pakjesdrager. En ze hadden altijd honden bij zich. Het was altijd weer een afschuwelijk gezicht.

Vaste gast was de "spikersiiker". Deze man moest steeds een gedeelte van de straatweg vrij houden van spijkers. Het was nog al eens gebeurd dat saboteurs spijkers op de weg strooiden om op die manier lekke banden te veroorzaken aan legervoertuigen. De spikersiiker nu was er voor verantwoordelijk dat de weg spijker vrij bleef.

11

Ook kwamen er regelmatig mensen aanlopen om eten. Die mensen kwamen dan helemaal uit Holland, vaak lopend, met een oud karretje of oude kinderwagen om voedsel te halen. Afschuwelijke situatie. Bij ons kregen ze meestal wel melk en als ze er slecht aan toe waren een bord pap of iets dergelijks. Soms kwamen ze tegen de avond aan de deur en moesten dan onderdak hebben, omdat het verboden was na achten buiten te zijn. Die mensen werden altijd opgenomen en verbleven dan in de stal. Daar was het warm. 's Nachts sliepen ze in het hooi. Die mensen waren werkelijk te beklagen. Ze kregen voor de nacht wel altijd te eten van Wikje, maar soms waren ze al zo ondervoed dat ze het eten niet eens meer binnen konden houden. En toch moesten ze de volgende dag weer verder. Het was onmogelijk die mensen allemaal onderdak te verschaffen. Een harde tijd.

In die tijd werd ook Limburg voor een groot gedeelte geëvacueerd en die mensen werden voor een deel in Friesland ondergebracht. Ze kwamen midden in de winter helemaal vanuit Limburg op open wagens met paarden er voor, voornamelijk oudere mensen en vrouwen met kinderen. Ze trokken voorbij en gingen naar het noorden van Friesland. Maar deze mensen hadden tenminste "het geluk" dat ze "gedwongen" werden onder gebracht bij particulieren en dan tenminste weer een onderdak hadden, met de daarbij horende verzorging. In het algemeen werden deze evacué's goed behandeld.

Uit de stad kwamen iedere dag de mensen, die melk kwamen halen. Veelal had iedere boer zijn eigen vaste klanten. Ze kregen dan een paar flessen, uiteraard wel tegen betaling.

Onder hen was later ook een Russische soldaat in Duitse uniform. Deze man was kennelijk krijgsgevangen gemaakt en later om wat voor reden dan ook in een Duits uniform gestoken. Hij was gelegerd op het vliegveld. Daar had hij het niet zo best en ook hij kwam vaak melk halen, d.w.z. hij dronk het dan ter plaatse op. Ik kan me niet herinneren of dat ook betaald werd. Meestal kwam hij 's morgens vroeg. We konden hem nauwelijks verstaan en de conversatie met hem was dan ook erg beperkt.

Ik had in die tijd uiteraard geen contacten met de familie. We zaten allemaal in hetzelfde schuitje en konden niet de weg op. Mem was in feite de enige die nog thuis was, maar ze was, denk ik, wel veel in Jellum, bij Karst en Hinke.

De stakker heeft in die tijd ook nog een heel vervelende gebeurtenis moeten meemaken. Op een dag kreeg ze iemand van het stadhuis op bezoek met de mededeling dat ze de woning binnen 24 uur moest ontruimen en verlaten. De Duitsers hadden de woning gevorderd. En dat is dan ook gebeurd. Samen met de burens en ik weet niet met wie meer, werd de hele inboedel uit huis gesleept en bij verschillende burens op geslagen. En toen de operatie was voltooid, bleek de gehele ontruiming op een vergissing te berusten. Niet de woning Lekkumerweg 43 ^{zwart}, maar Lekkumerweg 43 ^{rood} had moeten worden ontruimd. En die woning lag een eind verder, richting Lekkum.

Wie was er bij en weet er meer van?

De enige ontmoeting met een familie lid, die ik me nog herinner was de keer toen er een wagen van Klaas van Dijk vanuit Hallum kwam met een lading stro (?). En voorop zat onder meer een liefvallig meisje dat bij nadere beschouwing broer Jenze bleek te zijn. Grote hilariteit natuurlijk, maar toch keek je niet vreemd op. In die tijd kon alles en was alles mogelijk.

Behalve aan de weg lag de boerderij van Gelf en Wikje ook aan de spoorweg van Leeuwarden naar Zwolle. Er was niet veel treinverkeer, maar het verkeer dat er wel was, reed ten behoeve van de Wehrmacht. Oorspronkelijk was de baan dubbelsporig, maar de Duitsers hebben één spoor weg gehaald en naar Duitsland afgevoerd.

12

Co Aalbers had een aandeel in de inlichtingen dienst van de ondergrondse beweging. Via hem kregen we het verzoek om het treinverkeer te registreren. We deden dat met z'n vieren. Overdag ging het onder de bedrijven door, maar voor de nacht hadden we een wachtsysteem. We moesten noteren het nummer van de locomotief, het aantal rijtuigen en zo mogelijk meer bijzonderheden. 's Nachts hoorde je de trein al in de verte aan komen en omdat ze ook niet zo hard reden, had je voldoende tijd om naar de spoorbaan te rennen en zoveel mogelijk gegevens op te nemen. Het was geen spannende bezigheid, vervelend was het wel. Maar je had tenminste het idee dat je iets deed.

Op verzoek van Co Aalbers hebben we een keer meegedaan een fiets te vorderen. Ten behoeve van het werk van koeriersters moest er een fiets worden gehaald bij een N.S.B.-boer (dan wel Duits-gezind), onder Wijtgaard. Het was kennelijk bekend dat die man over een nieuwe damesfiets beschikte en die moest hij afstaan, zo niet goedschiks dan kwaadschiks. Voor dat karwei moest een patrouille worden samengesteld van acht man. De leiding had Mark Wierda, de oudste van de drie broers Wierda, die later bij Dronrijp vermoord zijn door de Duitsers. Hij was vergezeld van o.m. Wiep Wielinga, een oud klasgenoot van mij van de H.B.S. De andere twee kende ik niet. Zij kwamen tegen de avond, toen het nog licht was, naar Barhûs en daar sloten wij ons met z'n vieren bij aan. Co Aalbers was de contact persoon. De vier uit Leeuwarden beschikten elk over een vuurwapen, wij niet. De filosofie was dat de Grüne Polizei, die altijd in groepjes van drie patrouilleerden, niet zo gauw een groep van acht man zou aanhouden. De Duitsers wisten dat zo iets niet zonder risico was. Als het echter nodig was zou er geschoten worden had Co Aalbers ons verteld. Wij moesten dan zien weg te komen.

Zo fietsten we de Overijsselse Straatweg op richting Wijtgaard. En we waren nog niet eens ver, toen van de tegenovergestelde richting drie Polizisten aan kwamen fietsen. Dat was niet zo verwonderlijk, want ze kwamen regelmatig langs. Wij reden twee aan twee achter elkaar en keken strak voor ons uit, niet geheel zonder spanning natuurlijk. En ook zij keken ons niet aan en we reden elkaar voorbij, alsof we elkaar niet hadden gezien. De opzet werkte dus duidelijk, want het was zonneklaar dat ze ons meden.

We vervolgden dus onze weg en kwamen zonder problemen bij de bewuste boerderij. Een paar mensen zijn de schuur binnen gegaan, na een raam te hebben ingeslagen. Ze kwamen inderdaad met een zo goed als nieuwe fiets naar buiten. Daarna zijn er twee naar de eigenaar gegaan en hebben hem verteld dat de fiets moest worden gebruikt voor andere doeleinden en dat hij de fiets niet zou terug zien. Mijn taak bestond uit het toezien vanaf de weg.

We fietsten daarna terug naar Barhûs, waar wij weer afhaakten. De andere vier zijn met de fiets richting Leeuwarden gegaan. Gedurende de hele tocht hebben we nauwelijks een woord met elkaar gewisseld. Hoewel ik dus twee van hen kende, deden we alsof we vreemden voor elkaar waren.

Een nieuw verschijnsel tegen het einde van de oorlog was het lanceren van de V-1 en V-2 wapens vanuit Gaasterland. We konden na lancering duidelijk de condensstrepen zien. Ten behoeve van de Inlichtingen dienst moesten we dan de hoek schatten waaronder de raket de lucht inging en de richting naar het punt van lancering. Door waarneming vanuit verschillende punten kon zo de startplaats worden bepaald. Maar of men er veel aan heeft gehad?

Het leven op de boerderij werd geleidelijk primitiever. Electriciteit was nagenoeg steeds afgesloten en tenslotte werd de afvoer geblokkeerd en de aansluiting werd verzegeld. Op de kabel stond echter nog wel stroom en we maakten toen een clandestiene aansluiting, buiten de meter om. We moesten wel behoedzaam zijn met het gebruik, want er zou controle kunnen komen. Er stonden zware straffen op het clandestien aftappen van electriciteit. Maar het was wel plezierig dat we tenminste licht hadden om te lezen. Tegen het eind van de oorlog functioneerde ook de waterleiding niet meer. We moesten toen het water voor het vee met emmers uit de sloot aanslepen. Niet zo erg, want we hadden mankracht genoeg.

Het oorlogsnieuwa volgden we natuurlijk op de voet. Op grote kaarten werden de frontlijnen nauwkeurig bijgehouden. En het was duidelijk dat het einde van de oorlog snel nader bij kwam.

Je zag het ook aan de Duitsers, die in grote getale langs trokken in noordelijke richting en het moraal was echt niet hoog meer. Ze zagen er onverzorgd uit en het ging niet ordelijk meer toe. Ook kwamen ze alleen of in goepjes de spoorbaan afzakken.

Maar we hadden nauwelijks last van ze. We bleven voorzichtig maar begonnen steeds onvoorzichtiger te worden.

Bij de familie Jabik Miedema was een groep van de K.P. neergestreken. Ze zaten daar te wachten op de dingen die gebeuren gingen. Ze beschikten over een Duitse legerwagen die ze hadden "gevorderd". Ook hadden ze Duitse uniformen. Af en toe waren ze op stap en voerden dan een actie uit. We hadden met deze mensen veel plezier en de stemming werd steeds beter.

Tot op 15 april de Canadezen kwamen. In de nacht was de hemel boven Leeuwarden rood als gevolg van een grote brand op het Zaailand, waar de Duitsers hun laatste hoofdkwartieren in brand staken. En ook in die nacht kwam de groep, die bij Miedema zat, in actie. Maar dat had niet veel om het lijf omdat in de omgeving van Leeuwarden gelukkig niet is gevochten. De groep van Miedema verschalkte nog een Duits soldaat die met een vriendin de nacht in een nabij gelegen boerderij hadden door gebracht. Ze overvielen de boerderij en de soldaat werd krijgsgevangen gemaakt en samen met z'n vriendin opgesloten in het varkenshok van Miedema. En alle burens gingen van het schouwspel genieten: een duitse soldaat met een moffenmeid in een varkenshok.

En toen kwamen de Canadezen in de loop van de morgen vanuit het zuiden de straatweg langs en trokken richting Leeuwarden. Wat waren we blij. Wikje had nog een fles wijn staan (dat wisten wij niet), speciaal voor deze dag bewaard, zei ze. En met een paar glazen werd deze spontaan uitgedeeld aan de canadese soldaten.

Ook hadden we nog een paar eieren en die mikten we zo in de rijdende tanks. Groot was de hilariteit als een ei niet heel over kwam. Maar de meesten kwamen goed terecht en die slurpten ze tot onze verbazing, zo rauw leeg.

Bij de boerderij van Miedema ging een batterij artillerie in stelling en dat gaf natuurlijk ook veel vertier.

Met de soldaten kwamen ook de eerste zegeningen van de bevrijding. We kregen Engelse sigaretten, een ongekende weelde; en chocolade repen, die hadden we ook in jaren niet gezien.

Zo werden we bevrijd en konden ons weer vrij gewegen.

Intussen zaten bij Miedema de duitse soldaat met z'n vriendin nog steeds in het varkenshok. De knokploeg was al vertrokken en wij hielden om de beurt, gewapend met een revolver, de wacht. (Ik wist overigens helemaal niet hoe dat ding werkte). Tot op een bepaald moment de mededeling kwam dat de soldaat met z'n vriendin afgevoerd moest worden naar Leeuwarden, naar het Burmania huis. Daar was op dat moment het hoofdkwartier van de Binnenlandse Strijdkrachten. Toevallig stond ik toen op wacht met nog iemand (ik weet niet meer wie) en wij kregen derhalve de opdracht het paar naar Leeuwarden te brengen. En zo trokken wij, met getrokken revolver en de soldaat en de meid, naar de stad.

Het werd een zegetocht, die z'n weerga niet heeft gekend. Grote mensenmassa's, vooral in de Schrans, waar soms geen doorkomen aan was. Ieder wilde die mof zien en hem uitschelden. Gelukkig bleef het bij woorden. Als men de mof zou hebben gelyncht zou ik daar trouwens ook vrede mee gehad hebben. Ik zou hem niet heben verdedigd. Maar het gebeurde dus niet. En zo kwamen we uiteindelijk bij het Burmania huis. Daar werden we als helden binnen gehaald en (majoor) Camping, toen zelf nog maar pas uit de gevangenis, nam hem hoogstpersoonlijk in ontvangst. Op dat moment stond de soldaat een sigaret te roken en (ik zie het nog gebeuren) Camping sloeg de man met een grote slag de sigaret uit de vingers.

17

Tot mijn grote verbazing ontmoette ik daar toen ook mijn broer Jenze. We hebben daar de vertrekken gezien, waar de Sicherheitsdienst zijn gevangenen ondervroeg en martelde. In de kelder zagen we de "cellen", niet groter dan een kast, waar de gevangenen werden vastgehouden.

Inmiddels werden ook veel N.S.B.-ers en "moffenmeiden" uit de huizen gehaald en naar het Burmania huis gebracht. De mensen waren werkelijk uitzinnig van vreugde en de gevangenen werden niet bepaald vriendelijk bejegend.

De oorlog was voorbij, we konden ons weer vrij bewegen en we konden ons bezig gaan houden met de toekomst.